

Tunnekasvatusmateriaalit varhaiskasvatuksessa

Mannerheimin lastensuojeluliiton Kouvolan
yksikkö

LAHDEN
AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaali- ja terveysala
Sosionomi AMK
Sosiaalipedagogisen varhais- ja
nuorisokasvatuksen ja perhetyön
polku
Opinnäytetyö
Kevät 2018
Teija Purho
Saara Timonen
Katariina Rätty

Lahden ammattikorkeakoulu
Sosionomi AMK

PURHO, TEIJA
TIMONEN, SAARA
RÄTY, KATARIINA

Tunnekasvatusmateriaalit
varhaiskasvatuksessa
Mannerheimin lastensuojeluliiton
Kouvolan yksikkö

Sosiaalipedagogisen varhais- ja nuoriskasvatuksen opinnäytetyö,
37 sivua, 11 liitesivua

Kevät 2018

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tarkoituksena on esitellä Mannerheimin lastensuojeluliiton Kouvolan päiväkotiyksiköille uusia virallisia tunnekasvatusmateriaaleja. Opinnäytetyön tarkoituksena on lisäksi kehittää meidän omia tietoja ja taitoja tunnekasvatuksesta sekä tunne- ja vuorovaikutustaitojen käyttämisestä tulevaisuudessa. Tavoitteena on tuottaa helppokäyttöinen tunnekasvatus-materiaalikansio, josta kasvatushenkilökunnan on helppo katsoa materiaali vaihtoehtoja päiväkodille käyttöön tukemaan lasten emotionaalisia taitoja.

Opinnäytetyön teoriassa käydään läpi tunnetaitoja varhaiskasvatuksessa, johon kuuluu sosiaaliset taidot, tunne- ja vuorovaikutustaidot, osallisuus sekä kiintymyssuhde. Teoria pohjautuu aiemmin tutkittuun teoriatietoon. Teoriaosuuden jälkeen jatkamme löytämiimme tunnekasvatusmateriaaleihin.

Kansiota varten teimme haastattelun Mannerheimin lastensuojeluliiton Kouvolan yksiköiden kasvatushenkilökunnalle. Haastattelun tarkoituksena oli kartoittaa jo käytössä olevat tunnekasvatusmateriaalit. Kansioon tuli esittely virallisista tunnekasvatusmateriaaleista, joita Mannerheimin lastensuojeluliiton Kouvolan yksikön päiväkodeilla ei ole vielä käytössä.

Asiasanat: sosiaaliset taidot, tunne- ja vuorovaikutustaidot, osallisuus, kiintymyssuhde, varhaiskasvatus

Lahti University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Service

PURHO, TEIJA
TIMONEN, SAARA
RÄTY, KATARIINA

Official empathymaterials to the
Kindergarten

Bachelor's Thesis in social pedagogy for early childhood and youth
education, 37 pages, 11 pages of appendices

Spring 2018

ABSTRACT

The meaning of this thesis is to introduce new official empathy materials to the Kindergarten Department of the Mannerheim League for Children's welfare. The meaning of the thesis is to develop our own knowledge and skills in emotional education and the use of emotional and interaction skills in the future. The aim is to produce an easy-to-use emotional material folder, from which the staff can easily look at material options for day care to support children's emotional skills. The theory part of the thesis goes through state of the art skills in early childhood education which includes social skills, emotional and interaction skills, involvement and accention. The theory is based on previously studied theoretical knowledge. After the theoretical part, we will continue to emotional education materials we have found.

For the cover we interviewed the staff of Kouvola units of the Mannerheim League for Children. The aim of the interview was to identify the existing emotional education materials already in use. The cover was presented with official empathy for materials that have not yet been used by the Kouvola unit of the Mannerheim League for Children.

Key words: Social skills, emotional and interaction skills, participation, attachment, early childhood education

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TARKOITUS, TAVOITE JA TUOTOS	2
2.1	Kohdeorganisaatio	2
2.1.1	Opinnätetyön tavoite ja tarkoitus	2
2.1.2	Opinnäytetyön tuotos	3
2.2	Varhaiskasvatuksen kompetenssit	4
3	TUNNETAIDOT VARHAISKASVATUKSESSA	5
3.1	Varhaiskasvatus	5
3.1.1	Sosiaaliset taidot	6
3.1.2	Tunne- ja vuorovaikutustaidot	9
3.1.3	Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa	14
3.1.4	Kiintymyssuhde lapsen tunne-elämän perustana	18
4	OPINNÄYTETYÖN TEKEMINEN	20
4.1	Tutkimusmenetelmät ja aineiston kerääminen	20
4.2	Haastattelun tulokset	21
5	TUNNEKASVATUS- OPPAAN MATERIAALIT	23
5.1	Muksuoppi-menetelmä	23
5.2	Tunnemuksu ja Mututoukka-tunnetaito-ohjelma	27
5.3	Älyä tunteet	28
5.4	Kadonnut avain	29
5.5	Tunteiden kirjasto	30
6	POHDINTA	31
	LÄHTEET	33
	LIITTEET	37

1 JOHDANTO

Tunnetaidot ohjaavat tekojamme ja päätöksiämme ja on siten osa sosiaalista käyttäytymistämme. Tunnetaidot ovat osa arkeamme, käytämme niitä vaistomaisesti sekä tietoisesti. Ihminen voi paremmin, kun kykenee kokemaan ja näyttämään erilaisia tunteita. Vihan ja iloisuuden tunteminen edistää henkistä hyvinvointia, jonka vuoksi kaikkien tunteiden tunteminen on tärkeää. Tunnetaitoja voi harjoittaa myös tietoisesti ja tavoitteellisesti, varhaiskasvatuksessa voidaan käyttää valmiiksi luotuja malleja tunnetaitojen opetteluun ja tätä kutsutaan tunnekasvatukseksi. Tunnekasvatuksen tavoitteena on, että lapsi oppii nimeämään tunteita itsessään ja toisissa. (Peltonen & Kullberg- Piilola 2000, 2- 14.)

Monet lapset viettävät suuren osan hereillä olo ajastaan varhaiskasvatuksen parissa. Lasten lisäksi myös kasvattajat tarvitsevat emotionaalisia taitoja päiväkodin arjessa. Emotionaaliset taidot ovat riippuvaisia persoonallisuudesta, mutta ne ovat myös kehitettävissä olevia taitoja, joiden eteen yksilö voi tehdä työtä haluamansa verran. Kasvattajan tunnepuolen osaaminen on tärkeä osa työnkuvaa. Tunnetaidot ovat keskeinen osa kasvattajan ydinosaamista vuorovaikutustaitojen kannalta. (Laine 1998, 117- 118.)

Mielestämme tunnetaitojen kehittämistä on tärkeää tukea kasvatustyössä. Pidämme tärkeänä, että lapsi oppii nimeämään tunteet ja ymmärtämään, miksi hänestä tuntuu juuri siltä, kun tuntuu. Tunnekasvatuksen avulla lasta voi tukea tunteiden kehityksessä ja niiden ilmaisemisessa. Tästä näkökulmasta lähdimme pohtimaan opinnäytetyön aihetta. Opinnäytetyön aihe muotoutui yhteistyökumppanin tarpeesta. Lähdimme selvittämään virallisia tunne- ja vuorovaikutustaito materiaaleja, joita varhaiskasvatuksessa on käytössä. Tämän työn teemme Mannerheimin lastensuojeluliiton Kouvolan yksikölle.

2 TARKOITUS, TAVOITE JA TUOTOS

2.1 Kohdeorganisaatio

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Kouvolan paikallisyhdistys on aloittanut toimintansa 25.02.1923. Yhdistys kuuluu yhtenä jäsenenä Mannerheimin Lastensuojeluliittoon ja Mannerheimin lastensuojeluliiton Kymen piiriin. Mannerheimin lastensuojeluliiton toiminnan ydinkohtina ovat lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvoinnin ja elinolojen yhdistäminen, lasten kuulemisen ja osallisuuden edistäminen, lapsuuden kunnioittaminen ja suojeleminen sekä vanhemmuuden tukeminen. Mannerheimin lastensuojeluliiton toiminnan painotuksena on löytää pienten asioiden merkitys elämässä. Kouvolan paikallisyhdistykseen kuuluu kaksi päiväkotia, Aurinkopoika sekä Palokankaan päiväkotia. (Mannerheimin lastensuojeluliiton Kouvolan paikallisyhdistys 2017.)

Päiväkotien johtaja Hanna-Mari Komi osasi kertoa hieman päiväkodeista lisää. Aurinkopojassa ja Palokankaalla on molemmissa kolme lapsiryhmää. Yksi alle kolmivuotiaiden ryhmä, yksi 3 – 5 vuotiaiden ryhmä ja yksi 3 – 6 vuotiaiden ryhmä. Alle kolmivuotiaiden ryhmissä on 1 lastentarhanopettaja ja 2 lastenhoitajaa. 3 – 5 vuotiaiden ryhmissä on 1 lastentarhanopettaja ja 2 lastenhoitajaa. 3 – 6 vuotiaiden lasten ryhmissä on 2 lastentarhanopettajaa, joista toinen on esiopetuksen opettaja ja 1 lastenhoitaja. Lisäksi molemmissa taloissa on omat keittäjät ja yksi yhteinen päiväkodinjohtaja. Päiväkodit sijaitsevat 700 metrin päässä toisistaan.

2.1.1 Opinnätetyön tavoite ja tarkoitus

Tämän opinnätetyön tavoitteena on esitellä päiväkodin henkilökunnalle uusia virallisia tunnekasvatusmateriaaleja. Virallisilla menetelmillä tarkoitamme tunnekasvatusmateriaaleja, jotka sisältävät valmiiksi tutkittua tietoa sekä ovat päiväkodin ostettavissa olevia materiaaleja. Luomme materiaaleista esittelykansion, joka jää päiväkodille henkilökunnan tutkittavaksi. Tavoitteeseen päästäksemme meidän on haastateltava

Mannerheimin lastensuojeluliiton päiväkodin varhaiskasvatuksen henkilökuntaa heidän käyttämistään välineistä ja keinoista lasten tunne- ja vuorovaikutustaitojen opettamisessa. Haastatteluiden tarkoituksena on kartoittaa jo käytössä olevat tunnekasvatusmateriaalit. Tavoitteenamme on tehdä esittely virallisista tunnekasvatusmateriaaleista, joita MLL:n Kouvolan yksikön päiväkodeilla ei ole vielä käytössä.

Sosiaalialan ammattilaisilla tulee olla valmiudet ja hyväksi todetut menetelmät tunnetyöskentelyyn lasten kanssa. Kansion avulla voi tutustua helposti useisiin erilaisiin tunnekasvatusmateriaaleihin ja kansion avulla henkilökunta voi löytää uusia materiaaleja kasvatustyöhön tukemaan lasten emotionaalisia taitoja. Lisäksi opinnäytetyön tarkoituksena on lisätä meidän omia tietoja ja taitoja tunnekasvatuksesta sekä tunne- ja vuorovaikutustaitojen käyttämistä tulevaisuudessa.

2.1.2 Opinnäytetyön tuotos

Tavoitteena oli tuottaa helppokäyttöinen kansio Mannerheimin lastensuojeluliiton Kouvolan yksikön päiväkotien kasvatushenkilökunnalle. Kansio sisältää tunnekasvatusmateriaaleja, joita yksikön päiväkodeilla ei vielä ole käytössä. Kansion tuli olla selkeästi luettavissa ja käytettävissä. Tärkeää oli myös se, että kansion materiaali oli saatavilla sähköisesti, että tulostetussa muodossa.

Kansion materiaalit koostuvat tunnekasvatus materiaaleista, joita pidimme tärkeänä lasten tunnekasvatuksessa. Osa valitsemistamme materiaaleista tukee mediakasvatusta, joka on nostettu tärkeäksi aiheeksi varhaiskasvatussuunnitelmassa.

Viidennessä luvussa kerromme materiaaleista, jotka valitsimme kansioon. Kansiossa esitellään viisi eri tunnekasvatusmateriaalia, joiden keskiössä on lapsen emotionaalinen kehitys. Materiaalit ovat lasta osallistavia sekä tukee kasvattajien tunnekasvatusosaamista, jonka vuoksi valitsimme juuri ne kansioomme. Materiaalit löytyvät konkreettisina materiaaleina sekä osa sähköisenä, applikaatioiden muodossa.

Kansiossa on jokaisesta materiaalista kuva, jotka jäävät paremmin lukijan mieleen kuin pelkkä teksti. Kuviin kirjasimme lähteet tekijänoikeuksien vuoksi. Kansion kannessa olevat kuvat otimme nettisivulta nimeltä Pixabay.com, jossa on ilmaisia kuvia ja joihin ei tarvita tekijänoikeuslupaa.

2.2 Varhaiskasvatuksen kompetenssit

Koemme, että tunnekasvatuksen osalta sosionomin työ näyttäytyy ennaltaehkäisevänä työnä. Sosionomeilta vaaditaan varhaiskasvatuksessa kykyä reagoida lapsen tunteisiin ja tarpeisiin herkästi. Varhaiskasvatuksen parissa työskentelevillä kasvattajilla on vastuu lapsen tunteiden kehittymisen tukemisessa ja tunteisiin vastaamisessa. Kasvattajien tulee pystyä sanoittamaan lasten tunteita ja huomata lapsen kokema tunne. Tämä vaatii kasvattajalta läsnäoloa ja herkkyyttä tilanteessa.

Sosionomin asiakaslähtöiseen osaamiseen kuuluu perheiden ja kasvatusyhteisön yhteisöllisyyden vahvistaminen. Sosionomi osaa myös tukea lasta ja perhettä riittävän aikaisella ja oikein kohdistetulla tuella. Sosionomi tuntee työelämälähteisesti varhaiskasvatuksen asiakastyön ja hallitsee ryhmän ohjaus taidot, sekä varhaiskasvatuksen menetelmällisyyden. (Sosiaalialan ammattikorkeakoulun varhaiskasvatuksen kompetenssit 2018.)

Sosionomin eettiseen osaamiseen kuuluu sosiaalialan arvojen ja ammattieettisten periaatteiden mukaisesti toimiminen. Sosionomin on ymmärrettävä oman arvomaailman merkitys asiakastyössä, sekä osata toimia arvostusriitoja sisältävissä tilanteissa eettisesti perustellusti. Sosionomi osaa edistää yhdenvertaisuutta- ja tasa-arvoa. (Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit 2016.) Sosionomi osaa toimia lasten oikeuksien sopimuksen mukaan ja vahvistaa lasten hyvinvointia, huolenpitoa, suojelua ja osallisuutta. Sosionomi osaa myös toimia varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2016) mukaisesti. (Sosiaalialan ammattikorkeakoulun varhaiskasvatuksen kompetenssit 2018.)

3 TUNNETAIDOT VARHAISKASVATUKSESSA

3.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus on osa koulutusjärjestelmäämme ja tärkeä osa lapsen kasvun ja opin polulla. Huoltajilla on aina ensisijainen vastuu kasvatuksesta, mutta varhaiskasvatus tukee ja täydentää kotien kasvatustehtävää. Varhaiskasvatuksen valtakunnallisen ohjauksen tarkoitus on luoda yhdenvertaiset edellytykset varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten kehitykselle, kasvulle ja oppimiselle. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 8.)

Varhaiskasvatus on lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostama pedagoginen kokonaisuus. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on tukea lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista sekä edistää lapsen hyvinvointia. Varhaiskasvatusta järjestetään päiväkodissa, perhepäivähoidossa tai kerho- ja leikkitoimintana. Kaikilla alle kouluikäisillä lapsilla on oikeus saada varhaiskasvatusta ja lapsen osallistumista varhaiskasvatukseen päättää lapsen vanhemmat. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan varhaiskasvatuksessa jokaiselle lapselle on laadittava henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma tukemaan lapsen yksilöllistä kasvua ja kehitystä. (Varhaiskasvatus 2017.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on varhaiskasvatuslain perusteella Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteella lasten henkilökohtaiset ja paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat ja itse varhaiskasvatus toteutetaan. Varhaiskasvatuslaissa säädetään lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen ja varhaiskasvatuksen tavoitteista. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 8.)

Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteiden tehtävänä on tukea ja ohjata varhaiskasvatuksen järjestämistä ja toteutumista. Tavoitteena on

laadukas yhdenvertainen varhaiskasvatuksen toteutuminen koko suomessa. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, hoidon ja opetuksen kokonaisuutta, joka painottuu pedagogiikkaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 8.)

3.1.1 Sosiaaliset taidot

Sosiaaliset taidot tarkoittavat kykyä olla ja tulla toimeen muiden ihmisten kanssa. Sosiaaliin taitoihin kuuluu kyky selvittää erilaisia sosiaalisia tilanteita ja kyky ymmärtää, miten erilaisiin sosiaaliin tilanteisiin päädytään. (Keltikangas-Järvinen 2012, 50.) Sosiaalisia taitoja ovat tunnetaidot, vuorovaikutustaidot ja taito pitää omia puoliaan, jota kutsutaan assertiivisuudeksi. Kommunikointi on tärkeä osa vuorovaikutusta ja oma-aloitteisuus ja muiden aloitteisiin vastaaminen kertoo hyvistä sosiaalisista taidoista. Yhteisöllisiä taitoja lapsiryhmässä on muiden auttaminen ja huolenpito. Tunnetaitojen kannalta on tärkeää pystyä itsesäätelyyn ja tunnistamaan rehellisesti erilaisia tunteita. Hyvät sosiaaliset taidot omaava lapsi osaa käyttäytyä assertiivisesti siten, ettei esimerkiksi jää hankalissakaan tilanteissa muiden jalkoihin. Assertiiviinen lapsi pystyy olemaan jämäkkä ja osaa kyseenalaistaa asioita, jotka ovat epäreiluja häntä itseään tai muita kohtaan. (Koivunen & Lehtinen 2015, 175.)

Lapsen sosiaalisten taitojen kehittyttyä lapsella on mahdollisuus kuulua johonkin ryhmään ja olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Hyvien sosiaalisten taitojen myötä ihmisellä on taito ymmärtää muiden erilaisia mielentiloja ja osata ratkaista ongelmia neuvottelemalla ja sovittelemalla. Hyvät sosiaaliset taidot omaava ihminen pystyy perustelemaan omat mielipiteet hyvin, tämän lisäksi hän osaa auttaa ristiriitatilanteissa ja löytää siinä erilaisia rooleja esimerkiksi sovittelijana tai neuvottelijana. (Ojala 2015, 43.)

Sosiaalisten taitojen oppiminen on kiinni lapsen ympäristöstä. Sosiaalisia taitoja opitaan kasvatuksen ja kokemusten kautta. Kasvu-ympäristöllä on

siis suuri merkitys lapsen sosiaalisten taitojen kehittymisen kannalta. (Keltikangas-Järvinen 2012, 50.) Ihminen on sosiaalisilta taidoiltaan taitava, jos tämä osaa käyttäytyä taitavasti vuorovaikutusta vaativissa tilanteissa. Esimerkiksi sosiaalisesti taitava lapsi pääsee helpommin vuorovaikutukseen ja sen kautta leikkiin toisten lasten kanssa. (Salmivalli 2009, 79.) Sosiaalisesti taitavalle ihmiselle on ominaista asettaa itselleen erilaisia tavoitteita ja pyrkiä toteuttamaan niitä. Tavoitteet pyritään suorittamaan muut huomioon ottaen, niin että suhteet muihin ihmisiin säilyy hyvänä. Varhaiskasvatus ikäisten lasten tavoitteet ovat usein yksinkertaisia. Yksi tavoite voi olla esimerkiksi leikkikaverin valitseminen. Sosiaalisesti taitava lapsi pystyy omien keinojensa avulla valitsemaan sopivan leikkikaverin. Muut lapset pitävät usein sosiaalisesti taitavia lapsia suositumpina, kuin niitä jotka eivät ole sosiaalisilta taidoiltaan niin vahvoja. (Salmivalli 2005, 71-73.)

Sosiaalisista- sekä tunnetaidoista voidaan puhua käsitteellä sosiaalis-emotionaaliset taidot. Näillä taidoilla viitataan varhaiskasvatuksessa lapsen kykyyn käsitellä ja ilmaisemaan tunteitaan sekä kuinka lapsi on vuorovaikutuksessa muihin lapsiin ja aikuisiin. Lapsien kyky oppia sosiaalis-emotionaalisia taitoja liitetään usein heidän sosiaalisiin kompetensseihin. Sosiaalisten kompetenssien käsitettä pidetään eräänlaisena yläotsikkona sosiaaliselle kyvykkyydelle. Sosiaalisiin kompetensseihin kuuluvat esimerkiksi sosiaaliset taidot sekä sosiokognitiiviset taidot. Näillä osa-alueilla tarkoitetaan taitoja liittyä ryhmään ja tehdä yhteistyötä sekä sosiaalista ymmärtämistä, sosiaalisia tavoitteita ja itsearvostusta. Sosiaalis-emotionaalisiin taitoihin kuuluu myönteinen käyttäytyminen, taito muodostaa positiivisia suhteita ihmisiin sekä taito säädellä negatiivista käyttäytymistä. Nämä taidot omaavat lapset eivät reagoi provosointiin herkästi ja näin pystyvät osallistumaan vertaisryhmän toimintaan sekä täyttämään ikätovereiden ja varhaiskasvattajien sosiaaliset odotukset. (Aho 2017, 16-17.)

Sosioemotionaaliksi taidoiksi kutsutaan niitä taitoja, joissa yhdistyvät sosiaaliset taidot sekä tunnetaidot. Lapsen henkistä sekä fyysistä terveyttä edistävät myönteinen sosioemotionaalinen kehitys, tämä ehkäisee samalla

erilaisia käyttäytymisen ongelmia. Jopa työllistymisen edistymistä sekä terveyttä aikuisiässä on voitu havaita alle kouluikässä hyviksi arvoitujen sosioemotionaalisten taitojen kautta. (Määttä, Koivula, Huttunen, Paananen, Närhi, Savolainen & Laakso 2017, 6-8.)

Sosiaalis-emotionaaliset taidot kehittyvät läpi elämän ja niitä voi opettaa kasvatuksessa. Geneettinen perimä on osa, jota sosiaalis-emotionaalisten taitojen kehityksessä täytyy ottaa huomioon. Esimerkiksi temperamentti sekä lapsen neurologinen perimä ovat ominaisuuksia, joita kasvatuksella ei voida muuttaa toisenlaisiksi. Kasvatuksessa voidaan kuitenkin tukea sosiaalis-emotionaalisten taitojen kehitystä siten, että lapsi oppii hillitsemään itsensä ja ilmaisemaan tunteitaan sekä oppia huomioimaan ihmiset sosiaalisesti positiivisella tavalla, oli geneettinen perimä mikä tahansa. (Ahonen 2017, 16-17.)

Lapsen varhaisvuosina sosioemotionaalisen kehityksen tukemisessa varhaiskasvattajat ovat suuressa roolissa. Jo ennen kouluikää lapsien sosioemotionaaliset ongelmat ja vaikeudet ovat yleisiä. Näihin kuuluvat esimerkiksi käyttäytymisen säätelyn ongelmat sekä aggressiivinen ja uhmakas käyttäytyminen. Erityistä sosioemotionaalista tukea tarvitsevia lapsia on entistä useammin tavallisissa päiväkotiryhmissä. Näin ollen varhaiskasvatuksen henkilöstö tarvitsee perus- ja täydennyskoulutuksessa tietoa menetelmistä, jotka on osoitettu vaikuttaviksi lasten sosioemotionaalisten kehitystä ajatellen. (Määttä ym. 2017, 8-9.)

Varhaiskasvatuksessa on haluttu nähdä lapselle luontaisia tapoja toimia, joita ovat leikkiminen, tutkiminen, taiteellinen ilmaiseminen sekä liikkuminen. Toimintana leikki vastaa lapselle parhaiten fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia tarpeita. Leikkitilanteissa lapsi luo oma maailmansa ja opettelee pärjäämään siinä. Yhteisleikissä lapsien täytyy löytää oma roolinsa joissa toimia. Näitä voidaan peilata todelliseen yhteiskuntaan, lapsi leikin avulla opettelee yhteiskunnan sääntöjä. (Jantunen & Ojanen 2011, s.134.)

3.1.2 Tunne- ja vuorovaikutustaidot

Vanhemmat huolehtivat lapsistaan tunteidensa pohjalta, jo ennen kaikkia kasvatusoppaita, siihen oli luotettava mikä tuntui hyvältä. Ihminen tarvitsee tunteita selviytyäkseen. Pelko varoittaa vaarasta, turvallisuuden tunteessa ihminen pystyy levätä ja rakkauden tunne auttaa jälkeläisten huolehtimisessa. Jos perhe-elämässä evätään tunteiden ilmaisu, jätetään silloin jotakin tärkeää, ihmisyyteen kuuluvaa pois. Tunnekasvatuksessa puhutaan tunnerehellisyydestä, jolla tarkoitetaan lapsen ja aikuisen välistä aitoa ja rehellistä tunteiden ilmaisu. Arkipäivänä tunteita ei nimetä erilaisissa tilanteissa vaan ne koetaan. Vasta sitten, kun jokin asia kerrotaan ääneen, saatetaan samalla nimetä jokin tunne. Aikuinen pystyy hillitsemään tunteenpurkauksiaan, mutta lapsi tuo yleensä tunteensa esiin jo hoitopaikassaan. Tunneilmasto perheessä ja hoitopaikassa säätelee osaltaan sitä, miten ja millaisia tunteita voi tuoda esiin. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2000, 2-16.)

Lapset kasvavat kulttuurisesti, kielellisesti ja katsomuksellisesti moninaisessa maailmassa ja tämä korostaa sosiaalisten ja vuorovaikutustaitojen osaamisen merkitystä. Vuorovaikutustaidoilla sekä kyvyllä ilmaista itseään ja ymmärtää muita on tärkeä merkitys lapsen identiteetille, toimintakyvylle ja hyvinvoinnille. Yhtenä varhaiskasvatuksen tehtävänä on edistää lasten vuorovaikutus- ja ilmaisutaitoja. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 22-23.)

Tunnetaidot eli keinot säädellä tunteita, rakentuvat kehityksen ja vuorovaikutuksen kautta. Tunteiden kehittyminen on nopeaa ja perusteellista ja ne vaikuttavat lapsen itsetuntoon, vuorovaikutukseen muiden kanssa sekä oikean ja väärän ymmärtämiseen.

Tunnetaitovalmiudet ovat olemassa lapsen syntymästä asti ja lapsen tunteiden kokeminen, ilmaiseminen, säätelyminen ja tietoinen ymmärtäminen kehittyvät nopeasti. (Salo 2017, 10.)

Lapsen tunteiden ja käyttäytymisen säätelyn kehittymiseen vaikuttavat muun muassa ympäristön tuki ja palaute. Lapsi muovaa käsitystään

omista mahdollisuuksista vaikuttaa asioihin ollessaan vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Jo pienet lapset osaavat kokea yksinkertaisia tunteita, mutta eivät osaa vielä säädellä niitä, tällöin aikuisen tehtävänä on toimia lapsen ulkoisena tunteiden säätelijänä sekä auttaa lasta tunnetilojen säätelijänä. Yksi tärkeimmistä vaiheista tunnesäätelyn kehittymisen kannalta on lapsen puhumaan oppiminen. (Salo 2017, 10-11.)

Lapsen tunteiden säätelyn kyky kehittyy pitkälti lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutuksessa, vaikka tunteiden säätelyn kyky onkin lähtökohtaisesti kytkeissä aivorakenteisiin, niiden toimintaan sekä aivorakenteiden väliseen yhteistyöhön. Varhainen vuorovaikutus vaikuttaa tunteiden säätelyyn välillisesti aivojen ja niiden toiminnan kautta, sillä varhainen vuorovaikutus tarjoaa lapselle niitä kokemuksia, joita ilman aivot eivät voi parhaalla mahdollisella tavalla kehittyä. (Kokkonen 2010, 79.)

Tunnetaidot ovat suuri osa ihmissuhdetaitoja, ne tulevat käyttöön aina kun ihmiset kohtaavat. Empatia, kyky toisen ihmisen tunteiden huomioimiseen, on yksi osa tunnetaitoja. Toinen on esimerkiksi kyky eläytyä elokuvan tunnelmaan. Tunnetaidot kuuluvat persoonallisuuteen, jokainen löytää oman luontevan tavan käyttää niitä. Sen vuoksi ei tarvitse määritellä yleisesti, millaisia tunnetaitoja jokaisella tulisi olla. Tunnetaidot yhdistetään turhan usein puheeseen, sanotaan että ainoastaan se joka osaa puhua tunteistaan, hallitsee tunnetaidot. Näin se ei ole. Kosketus, äänenpaino, ele, ilme, asento, tekemättä jättäminen ja teko ovat kaikki tunnetaidon välineitä. Tunnetaidot ovat meissä sisäänrakennettuina, tarvitsee vain uskaltaa ottaa ne käyttöön. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2000, 17-18.)

Tunnetaidot ovat yhteydessä sosiaalisiin taitoihin sekä samalla esimerkiksi koulusuoriutumiseen. Tutkimukset osoittavat, että tunnetietoisuus, eli kyky omien ja toisten tunteiden nimeämiseen ja tunnistamiseen, alle kouluikäisillä ennustaa sosiaalista käyttäytymistä, suoriutumista alakoulussa sekä osaamista huomiokyvyn säätelyyn. (Määttä ym. 2017, 7.)

Tunnetaitojen opettelussa on usein kyse hetkessä elämisestä. Lapset kokevat hetkessä tunteita ja toisessa hetkessä ne vaihtuvat jo uusiin. Tunteita ei aina arkipäivän tilanteissa nimetä, vaan ne koetaan ja vasta, kun asiat kerrotaan ääneen saa esiintyvät tunteetkin nimen. Aikuisen tunnetodellisuus on jäsentyneempää ja hallittavampaa kuin lapsen. Aikuinen usein malttaa odottaa työpäivän päättymistä, mutta leikki-ikäinen tuo usein tunteensa esiin päivähoitopaikassakin. Tunneilmasto perheessä, työssä, koulussa ja hoitopaikassa säätelee sitä, miten ja millaisia tunteita voi tuoda esiin. On tärkeää, että lapsen hoitopaikassa olisi tilaa ja aikaa tunteiden ilmaisulle, sillä se luo osaltaan turvallisuudentunnetta, joka auttaa lasta sopeutumaan ryhmään, olemaan oma itsensä sekä ottamaan huomioon toiset lapset ja heidän tunteensa. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 14-15.)

Tunnetaidot ovat käytössä jatkuvasti, jopa silloinkin, kun lepäämme ja ajattelemme. Tunnetaidot ovat tärkeä osa ihmissuhdetaitoja ja tunnetaidot otetaan käyttöön silloin, kun ihmiset kohtaavat. Yksi osa tunnetaitoja on kyky ottaa huomioon toisen tunteet eli empatia. Tunnetaidot ovat osa ihmisen persoonallisuutta ja jokainen löytää itselleen luontevan tavan käyttää niitä ja siksi yleisesti ei ole tarpeen määritellä millaisia tunnetaitojen tulisi olla. Usein ajatellaan, että vain se, joka osaa puhua hyvin tunteistaan hallitsee tunnetaidot. Tunnetaidot ovat meissä vaistonvaraisesti ja sisäänrakennettuina. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 15-17.)

Keskeinen tavoite lapsen kasvussa on oppia tunnistamaan sekä jäsentämään tunteita, tätä tukea lapsi tarvitsee aikuiselta (Haapasalo & Kirkkopelto 2013, 1). Lasten tunteiden ja tunnetaitojen tukemisen lähtökohtana on lapsen tunteiden nimeäminen ja tunteiden syistä keskusteleminen. Oppiakseen uusia tunteita lapsella täytyy olla tunteesta omakohtaista kokemusta ja nimi tunteella. Pienet lapset ilmaisevat tunteita kehollisen ilmaisun avulla tai kehossa tuntuvaan tunteen kuvailulla ja tässä vaiheessa kasvattajan tehtävänä on kertoa lapselle kehollista tunnetta vastaava tunnesana. Kun lapsen kanssa yhdessä nimetään tunteita, alkaa lapsi vähitellen ymmärtää eri tunteiden syitä ja aiheuttajia. (Salo 2017, 17.)

Vuorovaikutukseen kuuluvia perustaitoja on aloitteen tekeminen ja aloitteeseen vastaaminen, kuunteleminen, kuuntelijan huomioiminen ja puheenvuorojen vaihtaminen, sekä puheenvuorojen pituuksien synkronointi. Vaativampia vuorovaikutustaitoja on toisen ihmisen roolin ja tilanteen havaitseminen, oman tavoitteen ja toiminnan tiedostaminen, palautteen antaminen ja vastavuoroisuuden ilmaisu. Vastavuoroisuutta on esimerkiksi neuvominen, selittäminen ja ehdotuksen tekeminen. Vuorovaikutuksella voidaan siis pyytää informaatiota, kysyä mielipidettä, käskää, vaatia, hyväksyä, arvostella, vastustaa, todeta, ilmaista ehdotuksia ja tunteita, huomauttaa, suostua ja kiinnittää huomiota sekä tarkastella ympäristöä. (Koppinen, Lyytinen & Raksu- Puttonen. 1989, 75-80.)

Vuorovaikutus muiden lapset välillä edellyttävät lapselta itsesäätelytaitoja. Näiden taitojen avulla lapsi kykenee toimimaan mielekkäästi ja tavoitteellisesti sekä säätelämään toimintaimpulssejaan. Niin lapsi oppii selviämään haastavissakin sosiaalisissa tilanteissa, kuten riidoissa. Aikuiset pystyvät tukemaan lasta kehittämään sosiaalisia taitojaan lämpimän ja vastavuoroisen vuorovaikutuksen avulla. (Haapasalo, Kirkkopelto & Repo 2016, 25.)

Vuorovaikutuksen perusteet omaksutaan jo varhaisessa iässä. Lapset oppivat äänneitä ja sääntöjä kuuntelemalla aikuista. Lasten maailmankuva hahmottuu paremmin kielen kehittyessä. Kielen kehityksen ansiosta tunteet, ajatukset, asenteet, normit ja roolit hahmottuvat lapselle vuorovaikutuksessa. Kielellinen kehitys vaikuttaa lapsen asemaan vertaisryhmässään. Vuorovaikutuksessa lapsi oppii ilmaisemaan tunteitaan, toiveitaan ja ajatuksiaan ja tämän lisäksi lapsi oppii kuuntelemaan toisia ja heidän mielipiteitään. (Koppinen, Lyytinen & Raksu-Puttonen. 1989, 7-8,69, 128.)

Vuorovaikutus on kuitenkin paljon muuta kuin pelkästään puhuttu kieli. Vuorovaikutuksen nonverbaalisesta viestinnästä voi päätellä paljon, jos asiaan kiinnittää huomiota. Esimerkiksi ihmisen tunnetila näkyy herkästi nonverbaalisen viestinnän kautta. Jos ihmisen kädet ovat puristuneet

tiukasti yhteen ja on kulmat kurtussa, niin siitä pystyy päättelemään, että ihminen on todennäköisesti vihainen, vaikei ole sanonut siitä sanaakaan. Tämä asia korostuu lapsien kanssa työskenneltäessä, sillä toisin kuin aikuiset, lapset tulkitsevat ja havaitsevat vuorovaikutustilanteita kokonaisuutena, ei vain sanojen kautta. Lapsi rakentaa kuvaa itsestään häntä ympäröivät sosiaalisen todellisuuden kanssa, vuorovaikutuksessa tärkeisiin ihmisiin. Yllättävää onkin, että lapsi, joka tarvitsee eniten positiivista tukea sosiaalisiin- ja tunnetaitoihin vuorovaikutuksen kautta, saa usein negatiivisia kokemuksia ja torjuntaa vuorovaikutustilanteissa. (Ahonen 2017, 59-60.)

Tunnetaidot ovat mielen hyvinvoinnin kannalta tärkeä asia.

Tunnekokemus on riippuvainen siitä, mitä ihminen tekee tai ajattelee, näillä asioilla on merkitystä siihen, onko tunnekokemus voimistuva vai rauhoittuva. (Juusola 2011, 95.) Tunnekasvatuksen perusajatus on, että kasvattaja on lasten tunteiden tulkkina eli ohjaa ja säätelee niitä.

Tunnemallina toimiminen edellyttää tunnerehellisyyttä ja tunteiden ilmaisua myös kasvattajalta itseltään. (Isokorpi 2004, 129-134.)

Varhaiskasvatuksen on tarkoitus edistää lasten kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista yhteistyössä huoltajien kanssa. Varhaiskasvatus edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä ehkäisee syrjäytymistä. Varhaiskasvatuksessa lapsen on mahdollisuus oppia erilaisia tietoja ja taitoja, mitkä vahvistavat heidän osallisuutta sekä aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 14.)

Vuorovaikutustaitojen kehittymisen kannalta lasten kokemukset kuulluksi tulemisesta ja siitä, että heidän aloitteisiin vastataan, ovat tärkeitä.

Varhaiskasvatuksessa lasten vuorovaikutustaitojen kehittymistä tuetaan kannustamalla lapsia kommunikoimaan toisten lasten ja henkilöstön kanssa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 41.)

Tunteet vaikuttavat oppimiseen ja siihen, miten opittua pystytään soveltamaan elämän eri osa-alueilla. Tunnetaidot mahdollistavat

kiinnostuksen uusien asioiden oppimista kohtaan. Tunteet ovat siis suuressa roolissa toiminnan välittömänä motivoijana. (Isokorpi & Viitanen 2001, 37.)

Yleisesti on tunnustettu, että vaikka tunteisiin ei itseensä voisikaan vaikuttaa, kasvatusta kuitenkin vaikuttaa tunteiden tiedostamiseen ja niiden ilmaisuun. Tunteille annettu merkitys muokkaa ihmisen tunnekokemusta tietynlaiseksi eli vahvistaa tai heikentää tunteiden asemaa tietoisuudessa. Aristoteles uskoi, että tunteilla on myönteinen merkitys tasapainoisessa elämässä, johon tunteet kuuluvat olennaisena osana elämään. Tunteet muodostavat monimutkaisen järjestelmän ja osa niistä on luonnollisia ja osa yhteisössä opittuja. Ihmisten on luonnollista sitoutua tunteiden avulla asioihin, jotka muuttuvat ja kokea niihin liittyviä iloja ja suruja. Kasvatuksen tehtävänä ei ole tukahduttaa tunteita vaan parantaa yksilön kykyä tunkea tunteita oikein ja sopivalla tavalla. (Puolimatka, T 2011, 42-43.)

Tunnekasvatuksessa on kyse tunnetaitojen, kuten tunteiden havaitsemisen ja hallinnan sekä empatiataitojen harjoittamisesta. Tunnekasvatus vaatii asiantuntemusta ja tunnekasvatusta tulisi läpäistä varhaiskasvatuksessa kaikkea toimintaa. Tunnekasvatus on tärkeä osa lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä, sillä ihmisen tunne-elämän kehitysvaiheet sijoittuvat varhaislapsuuteen ja murrosikään. Näiden kehitysvaiheiden aikana lapset ovat erityisen herkkiä tunnekasvatukselle ja siksi tietoista tunnekasvatusta tulisi toteuttaa lapsuudessa ja nuoruudessa. (Salo 2017,16.)

3.1.3 Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa

Lapsen asema varhaiskasvatuksessa on vahvistunut sekä lapsen ja aikuisen välinen suhde on muuttunut lasta osallistavampaan suuntaan. Käytännössä lapsen aiemmin opittua sekä omia kiinnostuksen kohteita kuunnellaan varhaiskasvatuksen toiminnan suunnittelussa.

Varhaiskasvatuksessa pyritään lapsikeskeisyyteen. (Hujala & Turja 2017, 40.)

Varhaiskasvatuksella on tärkeä rooli pienten lasten oikeuksien toteutumisessa. Varhaiskasvatuslaki velvoittaa suunnittelemaan toimintaa lapsen edun mukaisesti. Varhaiskasvatuksessa tulee myös toteuttaa muita oikeuksia, jotka ovat lapsen oikeus kehittyä, leikkiä, oppia, osallistua ja vaikuttaa. Keskeisiksi asioiksi varhaiskasvatuksessa nousee lapsen oman ja ympäröivän yhteisön kulttuurin vaaliminen ja siihen osallistuminen. Lasten osallisuutta pidetään yhtenä merkittävimpänä muutoksena, joka lapsen oikeuksien sopimuksella on saatu toiminnallisesti aikaan. Osallisuudesta on tullut myös lapsen oikeuksien teemoista, se joka varhaiskasvatuksessa on kehittynyt eniten 2000-luvulla. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen 2017, 38-39.)

Osallisuuden perustana pidetään sitä, että lapsella on oikeus tulla kuulluksi, kertoa mielipiteensä sekä saada tietoa mielipiteidensä muodostamisen tueksi. Yhdenvertaisuus ja demokraattinen toimintatapa ovat osallisuuden peruslähtökohtia. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen 2017, 41.)

Varhaiskasvatuksen inklusiivisessa toimintakulttuurissa edistetään lasten osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa kaikessa toiminnassa. Niin lasten, varhaiskasvatuksen henkilöstön, kuin huoltajienkin näkemyksiä ja mielipiteitä arvostetaan. Tämä kaikki edellyttää sitä, että varhaiskasvatuksessa kehitetään tietoisesti osallisuutta edistäviä toimintatapoja sekä rakenteita. Osallisuuden kautta lasten ymmärrys yhteisöstä, oikeuksista, vastuusta ja valintojen seurauksista kehittyy. Lasten osallisuutta vahvistaa lasten sensitiivinen kohtaaminen ja myönteiset kokemukset kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. Osallisuutta vahvistaa myös lasten ja huoltajien osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Varhaiskasvatuksessa jokainen henkilöstön jäsen on tärkeä osa kasvatusyhteisöä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 30.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden oppimiskäsitys rakentuu ajatukselle lapsen omasta aktiivisesta toimijuudesta. Aktiivinen toimijuus tarkoittaa sitä, että lapsilla itsellään on tärkeä asema siinä, mitä lapsuus ja lasten arki kussakin yhteisössä ovat. Aktiivisella toimijuudella viitataan

usein lapsen valmiuksiin, itsenäisyyteen ja aktiivisuuteen osallistua sosiaalisissa yhteisöissä. Toimijuudessa on kyse silloin, kun toimijat saavat tekemisillään aikaan muutoksia ja seuraamuksia. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen 2017, 42.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa korostetaan lapsen osallisuutta toiminnan suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Osallisuus on toimijutta ja se toteutuu erityisesti sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa ja edellyttää vastavuoroisuutta tilanteessa läsnä olevien kesken. Osallisuus ei ole vain mukanaoloa ja osallistumista johonkin valmiiseen järjestettyyn toimintaan, vaan siihen kuuluu kaikkien osapuolien mahdollisuus aidosti vaikuttaa omaan ja yhteiseen yhdessäoloon ja toimintaan. Kuulluksi tuleminen on osallisuuden keskeinen peruslähtökohta, mutta se ei yksin riitä, vaan osallisuuteen kuuluu myös lasten osallisuus päätöksentekoon. Lasten tulisi saada osallistua toiminnan ideointiin, suunnitteluun, päätöksentekoon sekä arviointiin. Osallisuuden kulttuurissa on siis kysymys kasvamisesta demokraattiseen ajatteluun ja toimintatapaan. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen 2017, 45-47.)

Lasten osallisuus ei tarkoita vain yksittäisiä toimintatapoja tai osallisuutta lisääviä projekteja, vaan lähtökohtana on kasvattajien näkemys lapsesta toimijana. Osallisuuden mahdollistaminen tarkoittaa eri asioita eri lasten kohdalla. Jokaisen lapsen osallisuuden edellytyksiä tulee tarkastella ja tukea yksilöllisesti. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen 2017, 54.)

Osallisuus pienten lasten keskuudessa tarkoittaa kuulumista ryhmään tai yhteisöön. Kuuluminen ryhmään on yhteenkuuluvuuden tunnetta ja tunne, siitä että tämä on minun ryhmäni, minun paikkani. Me- henki luo lapsiryhmään positiivista ilmapiiriä, jossa lasten yhteinen vastuu ryhmästä ja jäsenistä kasvaa. Ryhmän positiivinen ilmapiiri ja yhteenkuuluvuuden tunne ehkäisee kiusaamista. (Kirves & Stoor-Grenner 2017, 47.)

Osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseään koskettavista asioista sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä ja näin päästä vaikuttamaan asioihin. Osallisuus koostuu niin yksilöllisestä kuin yhteisöllisestäkin

kokemuksesta. Osallisuus liittyy moniin hyvin arkipäiväisiin tilanteisiin, joissa tehdään lasta koskevia päätöksiä. Osallisuuteen liittyy ajatus lapsen toiminnallisuudesta ja lapsen osallisuudella voidaankin tarkoittaa lapsen osallistumista johonkin tiettyyn aktiiviseen toimintaan tai tiettyyn päätöksentekoon. Osallisuudella voidaan viitata myös tiettyyn prosessiin, jossa lapsi on osallisena. Osallisuuden toetutumisessa on keskeistä se, että lapselle selitetään, miksi hänen mielipidettään kysytään ja miten hänen mielipiteensä on otettu huomioon päätöksiä tehdessä. (Pajulammi 2014, 141-142.)

Osallisuus liittyy vahvasti yhteisöllisyyteen ja kasvat keskustelun painopiste on siirtymässä lasten yksilöllisyydestä kohti ryhmän jäsenyyttä ja yhteistä toimintaa. Osallisuus perustuu vapaaehtoisuuteen ja aitoon dialogiseen, tasavertaiseen suhteeseen ihmisten kesken. Osallisuus on liitetty muun muassa sosiaalisen syrjäytymisen ja monenlaisen osattomaksi jäämisen ehkäisyyn sekä yhteisön pyrkimyksiin ottaa kaikki jäsenensä tasavertaisesti osaksi yhteisöä. (Hujala & Turja 2017, 44-45.)

Osallisuuteen liittyy myös tiettyjä perusedellytyksiä ja niistä keskeisimpiä ovat kieleen ja kommunikointiin, tiedonsaantiin ja materiaalsiin resursseihin liittyvät ehdot sekä luottamus itseen ja muihin. Osallisuus edellyttää sekä lapsilta, että aikuisilta luottamusta itseensä ja toisiin ihmisiin siinä yhteisössä ja tilanteessa, jossa toimitaan. (Hujala & Turja 2017, 49.)

Lasten osallisuuden mahdollistaminen on luottamuksen osoittamista heitä kohtaan ja uskoa heidän toimijuuteensa. Osallisuuden perustana on kasvatusyhteisöissä omaksuttu lapsikuva. Lasten osallisuuteen on liitetty myös monia myönteisiä merkityksiä. Kun lapset pohtivat kokemuksiaan, näkemyksiään ja arvostuksiaan, ideoivat asioita, arvioivat niitä neuvotellen sekä osallistuvat toiminnan toteutukseen, heidän metagognitiivinen taito eli kyky ajatella omaa ajatteluaan lisääntyvät, käsitys itsestä selkiytyy, itseluottamus kasvaa ja yhteiselossa tarvittavat taidot kehittyvät. (Hujala & Turja 2017, 53.)

3.1.4 Kiintymyssuhde lapsen tunne-elämän perustana

Tunneilmaisuihin ja kosketukseen perustuvien herkkien ja turvallisten vuorovaikutuskokemusten toistuttua lapsen ja vanhemman välille syntyy noin vuoden ikään mennessä tunnesuhde, jota kutsutaan kiintymyssuhteeksi. Kiintymyssuhde kehittyy vauvan ensimmäisten elinkuukausien aikana lapsen viestiessä aikuiselle turvan ja läheisyyden tarpeista esimerkiksi itkemällä, tarttumalla, hymyilemällä ja pyrkimällä katsekontaktiin. Olisi toivottavaa, että vanhempi olisi lapsen saatavilla, pystyisi havainnoimaan lapsen tunne- ja vireystilaa herkästi sekä vastata lapsen viesteihin lempeästi, oikeaan aikaan sekä johdonmukaisesti lapsen stressinsietokyvyn, tunteiden säätelyn sekä myöhempien ihmissuhteiden muodostumisen kannalta. Turvallisen kiintymyssuhteen rakentumisen kannalta on tärkeää, että vanhemman ja pienen lapsen välinen vuorovaikutus on sujuvaa ja leikkisyys mielihyvää tuottavaa. (Kokkonen 2010, 81-82.)

Turvallinen kiintymyssuhde vanhemman ja lapsen välillä on lapsen tunne-elämän ja tunnetaitojen perusta. Lapsen käsitys ympäröivästä maailmasta ja sen turvallisuudesta auttaa lasta kehittämään hyvät itsesäätelytaidot. Lapsen turvallinen kiintymyssuhde vanhempaan on yhteydessä tunteiden ymmärtämiseen ja vihan tunteiden hallintaan. (Surakka 2013, 17-18.)

Kiintymyssuhdeteorian mukaan mielensisäiset työskentelymallit muotoutuvat varhaisissa ihmissuhteissa vastauksiksi elämän peruskysymyksiin. Tämän avulla lapsi päättelee, onko hän rakkauden arvoinen, voiko muihin ihmisiin luottaa ja keneen voi turvautua hädän hetkellä. Kun lapsi on kiintynyt turvallisesti kasvattajaan, hän kokee, että häntä rakastetaan omana itsenään ilman suorituspaineita. Lapsi uskaltaa tutkia ympäristöään sekä tukeutua hädän hetkellä aikuiseen ja ilmaista niin myönteisiä kuin kielteisiäkin tunteita. (Sinkkonen & Kalland 2011, 111.)

Turvallisen kiintymyssuhteen syntymisen tärkeimpiin edellytyksiin kuuluu vanhemman sensitiivisyys eli kyky havaita lapsen viestejä sekä vastata niihin ajoissa ja oikealla tavalla. Sensitiivinen vanhempi on kykenevä refleктоimaan omiaan ja lapsen tunnetiloja sekä ymmärtämään molempien tunteita, tarpeita ja halua. Vanhemmat peilaavat ja nimeävät lapsen tunteita ja viestittävät lapselle, että he havaitsevat ja ymmärtävät tämän tunnetiloja ja kokemuksia. Tärkeimpiä asioita lapsen kehityksen kannalta on, että vanhempi on emotionaalisesti läsnä. Parhaimmillaan vanhempi kykenee havainnoimaan tarkasti lapsen viestejä ja kykenee rikastuttamaan vuorovaikutusta. (Sinkkonen & Kalland 2011, 112.)

Turvallinen kiintymyssuhde antaa lapselle mahdollisuuden rakentaa minuuden, eli käsityksen itsestään itsenäisenä olentona. Minuuden kehittymisen myötä itsekontrolli ja tunteiden säätely mahdollistuvat. Minuus syntyy lapsen saamista varhaisista hoivakokemuksista. Positiivisten hoivakokemusten myötä lapsi saa positiivisen tunteen ja kokee olevansa arvokas, tällainen on hyvä pohja itsetunnon kehitykselle. Puutteelliset hoivakokemukset heijastuvat myöhemmin kielteisenä käsityksenä itsestä, muista ja muiden ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. (Keltikangas- Järvinen 2012, 26-27.)

4 OPINNÄYTETYÖN TEKEMINEN

4.1 Tutkimusmenetelmät ja aineiston kerääminen

Tutkimuksellinen selvitys kuuluu toiminnalliseen opinnäytetyöhön ja sen idean toteutustapaan. Toteutustapa tarkoittaa keinoa, jolla esimerkiksi oppaan materiaali hankitaan ja toteutetaan. Lopullinen opinnäytetyön toteutustapa perustuu omien resurssien, toimeksiantajan toiveiden, oppilaitoksen opinnäytetöiden ja kohderyhmän tarpeiden mukaisesti. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 56-57.)

Opinnäytetyömme on toiminnallinen opinnäytetyö. Opinnäytetyömme pyrkii ammatillisessa mielessä toiminnan ohjeistamiseen käytännön työssä. Toteutustapa opinnäytetyöllemme on kansio, jonka tiedonkeruu menetelminä käytetään teemahaastattelua ja laadullista tutkimusta. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9.) Toiminnallisissa opinnäytetöissä laadullinen tutkimusmenetelmä on hyvä, kun tavoitteena on saada kohderyhmän käyttämiin menetelmiin perustuvaa tietoa. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9).

Valitsimme aineiston keruumenetelmäksi yksilöhaastattelun ja yksilöhaastattelun menetelmäksi valikoitui teemahaastattelu. Teemahaastattelu puolistrukturoituna on vapaampi tapa kerätä aineistoa. Teemahaastattelu toimii meidän opinnäytetyöllemme, koska meillä on tavoitteena kerätä tietoa tietystä aiheesta, tunnekasvatuksesta. Haastattelun toteutamme kasvotusten työntekijöiden kanssa, heidän työpaikallaan. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 63.)

Opinnäytetyötämme lähdimme toteuttamaan ensin haastattelujen merkeissä. Kirjoitimme yhteistyökumppanimme päiväkodin johtajalle, Hanna-Mari Komille sähköpostin, jossa alustimme opinnäytetyömme kysymystä sekä itse kysymyksen, jonka Hanna-Mari Komi antoi päiväkodissa työskenteleville kasvattajille. Näin varhaiskasvattajat saivat aikaa pohtia kysymykseemme vastausta ja tutustua aiheeseen paremmin. Aikaa sähköpostin ja haastatteluiden välillä oli noin kolme viikkoa.

Haastattelimme yhteistyökumppanimme kahden päiväkodin varhaiskasvattajia 19.11.2017. Ensimmäisessä päiväkodissa, Mannerheimin lastensuojeluliiton Aurinkopojan päiväkodissa, haastattelimme kolmea lastentarhanopettajaa, jotka kertoivat oman ryhmänsä käyttämistä tunne- ja vuorovaikutustaitojen kehittämisen työkaluista. Jokainen varhaiskasvattaja toimi eri-ikäisten ryhmässä, joten saimme hyvin vastauksia tutkimaamme kysymykseemme.

Toisessa päiväkodissa, Mannerheimin lastensuojeluliiton Palokankaan päiväkodissa, lastentarhanopettajat olivat yhdessä pohtineet kysymystämme ja kirjoittaneet ylös heidän käyttämiään tunne- ja vuorovaikutustaitojen työkaluja. He olivat valinneet yhden lastentarhanopettajan kertomaan niistä meille.

Materiaalikansio on esitelty MLL:n kouvolan yksikön päiväkodilla avoimessa julkaisuseminaari tilaisuudessa päiväkodin johtajalle, lastentarhan opettajille, sekä lastenhoitajille.

4.2 Haastattelun tulokset

Päiväkoti Aurinkopojassa koko henkilökunta on koulutettu mielenterveysseuran Lapsen mieli- materiaaliin. Materiaaleihin kuuluu Lapsen mieli- kirja kasvattajalle, pöytäteatterivihkonen Eläinlasten elämää sekä paperinuket. (Liite 1.)

Lapsen mieli- materiaalien tavoitteena on edistää mielenterveyttä sekä mielenterveyden voimavaranäkökulmaa varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen työssä. Kirjassa jokainen luku sisältää aiheeseen liittyvän työvälinekuvan, musiikki-, taide- ja leikkiharjoituksen. Kirjan teemoissa käydään läpi mm. kohtaamista, läsnäoloa, rakkautta, arjen rytmiä sekä itsetuntoa. (Marjamäki, Kosonen, Törrönen & Hannukkala 2016, 8.)

Päiväkoti Aurinkopojassa on käytössään myös Folkhälsansin Kaveritaitoja- kirja, Katri Kirkkopellon PIKI- materiaali ja Molli- materiaali. PIKI- materiaaleihin kuuluu Piki- satukirja sekä Mun ja sun juttu- opas kasvattajalle. Molli- materiaaleihin kuuluu Molli- satukirja, hyvällä mielellä

vai pahalla päällä- tunteet taidoiksi- opas kasvattajille sekä Mullin mallin molli. Pah! Puuhaa pahan tuulen puuskiin- tehtäväkirja lapsille. (Liite 1.)

Palokankaan päiväkodilla on käytössään samat tunnetaito materiaalit kuin Aurinkopojassa, mutta heillä oli lisäksi vielä Askeleittain- materiaali käytössään. Askeleittain- materiaaleihin kuuluu tunnekortit(A3) jonka toisella puolella on opastus kasvattajalle kortissa olevasta tunteesta. (Liite 1.)

5 TUNNEKASVATUS- OPPAAN MATERIAALIT

5.1 Muksuoppi-menetelmä

Muksuoppi on menetelmä, jonka avulla lapset voivat hauskalla ja innostavalla tavalla päästä ongelmistaan opettelemalla taitoja, jotka vapauttavat lapset heidän ongelmistaan. Muksuoppi on kehitetty alun perin leikki-ikäisten päivähoitossa käyvien lasten ongelmien ratkontaan, mutta muksuopin idea ja menetelmä eivät katso ikää. Muksuoppi on ohjelma, jossa on 15 perättäistä askelta, joita noudatetaan systemaattisesti ensimmäisellä kerralla. Muksuopin ei ole tarkoitus olla kahlitseva kasvatukseen, vaan väline, joka auttaa kasvattajia ja lapsia löytämään luovuuden, jonka avulla ongelmien ratkominen lasten kanssa voi olla palkitsevaa ja hauskaa. (Furman 2003, 9-10.)

Muksuoppi perustuu ajatukseen, jonka mukaan lapsilla ei ole ongelmia, vaan ainoastaan taitoja, joita he vielä opettelevat. Lasten ongelmat, kuten erilaiset pelkotilat, pahat tavat, virtsaaminen, ulostaminen, sekä nukkuminen voidaan selittää johtuvan siitä, että lapselta puuttuu tai hänellä on heikosti kehittynyt jokin sellainen taito, jota hän tarvitsee ratkaistakseen ongelman. Muksuopissa lasten ongelmien ratkominen alkaa aina siitä, että heidän ongelmat taidotetaan. Muksuopissa tällä tarkoitetaan sitä, että aikuinen ja lapsi yhdessä pohtivat mikä on se taito, joka lapsen pitäisi oppia, jotta hän voittaisi ongelman. Kun lapsen ongelmat ovat taidotettu, käännetään huomio lapsen ongelmista niihin taitoihin, jotka lapsen tulee oppia. (Furman 2003, 11.)

Muksuoppi kehitettiin 1990-luvulla Vuosaarella Keulan päiväkodin erityisryhmässä Helsingissä. Muksuopin on kehittänyt psykiatri Ben Furman ja hänen kollega Tapani Ahola sekä erityislastentarhanopettajat Sirpa Birn ja Tuija Terävä. Muksuoppi-menetelmän tavoitteena oli toimia käytännöllisenä ohjeistuksena, joka helpottaa lasten ongelmien ratkomista ja edistää yhteistyötä lasten vanhempien kanssa. Muksuoppi sisältää kokoelman hyödyllisiä ideoita liittyen lasten ja perheiden kanssa työskentelyyn. (Muksuopin lyhyt historia 2017.)

Muksuoppi on askeleittain etenevä ratkaisukeskeinen ja teoriaan pohjautuva työmenetelmä, jonka avulla lapsia voidaan auttaa selviämään erilaisista psykososiaalisista ongelmista perheen ja läheisten tuella. Muksuoppia voidaan käyttää helpottamaan arkea haittaavia pulmia tai lastenpsykiatristen häiriöiden oireita auttamalla lapsia saamaan hallintaan näihin häiriöihin, kuten ylivilkkaus tai tunteiden säätelyn ongelmien oireita. (Furman 2003.)

Muksuopissa ei tutkita perheen vuorovaikutussuhteita tai perhedynamiikkaa vaan siinä tarkastellaan lapsen arjessa kokemaa ongelmaa. Menetelmän taustalla on myös ajatus siitä, että keskittymällä lapsen ongelmaan voidaan vaikuttaa epäsuorasti myös perheen vuorovaikutussuhteisiin. Menetelmässä korostetaan oppimisen merkitystä ja menetelmän keskeisin askel onkin ”taidottaminen” eli ongelmien kääntäminen opeteltavaksi taidoksi. Muksuopin tavoitteena on auttaa lapsia kehittämään niitä taitoja, joita he tarvitsevat ongelman poistumiseen. (Furman 2003.)

Muksuopin etu on se, että keskittymällä opeteltaviin taitoihin luodaan puitteet sujuvalle yhteistyölle lasten kanssa. Muksuoppi edistää myös yhteistyötä lapsen vanhempien kanssa. Vanhemmat nähdään yhteistyökumppaneina, jotka ovat kykeneviä tukemaan lapsiaan taitojen oppimisessa. Menetelmän käyttö perustuu aina aidolle yhteistyölle lapsen kanssa, eikä menetelmän tarkoitus ole painostaa tai pakottaa lasta mihinkään mitä hän ei itse halua. (Furman 2003.)

Muksuopin 15 askelta ovat:

1. Askel: Ongelmat käännetään taidoiksi

Selvitetään, mikä taito lapsen pitää opetella, jotta hän pääsee ongelmastaan.

2. Askel: Taidoista sovitaan:

Lapsen kanssa keskustellaan ja sovitaan siitä, minkä taidon hän opettelee.

3. Askel: Taidon hyödyt kartoitetaan

Lasta autetaan näkemään, mitä kaikkea hän hyötyy siitä, että oppii taidon.

4. Askel: Taito nimetään

Lasta pyydetään keksimään taidolleen hauska nimi.

5. Askel: Valitaan voimaolento

Lasta pyydetään valitsemaan itselleen voimaolento.

6. Askel: Pyydetään kannustajia

Lasta autetaan hankkimaan itselleen joukko kannustajia.

7. Askel: Valetaan onnistumisen uskoa

Vahvistetaan lapsen uskoa siihen, että hän onnistuu oppimaan taidon

8. Askel: Suunnitellaan juhlistamista

Lapsen kanssa suunnitellaan etukäteen, miten taidon oppimista juhlistetaan.

9. Askel: Taito näytetään

Lasta pyydetään kertomaan ja näyttämään, miten hän toimii käytännössä hallitessaan taidon.

10. Askel: Taito julkistetaan

Taidon harjoittelemisesta kerrotaan lasta lähellä oleville ihmisille.

11. Askel: Taitoa harjoitellaan

Lapsen kanssa sovitaan, miten hän harjoittelee taitoaan.

12. Askel: Sovitaan, miten taidosta muistutetaan

Lasta pyydetään sanomaan, miten hän haluaa itseään muistutettavan, jos hän unohtaa taitonsa.

13. Askel: Juhlistetaan oppimista

Kun lapsi on oppinut taitonsa, hänen oppimistaan juhlistetaan ja hän saa kiittää kaikkia niitä, jotka auttoivat häntä oppimaan taitonsa.

14. Askel: Lapsi saa opettaa taidon eteenpäin

Lapselle tarjotaan mahdollisuus opettaa oppimansa taito eteenpäin.

15. Askel: Sovitaan seuraavasta taidosta

Lapsen kanssa sovitaan siitä, minkä taidon hän opettelee seuraavaksi.

Kuvio 1. Muksuoppi-menetelmän viisitoista askelta. (Furman 2003, 20-21.)

5.2 Tunnemuksu ja Mututoukka-tunnetaito-ohjelma

Tunnemuksu- tunnetaito-ohjelma on kahteentoista teemaan jaettu kokonaisuus, joka on suunniteltu 5-9-vuotiaille lapsille avuksi tunteiden käsittelyyn, ilmaisemiseen, hyväksymiseen ja nimeämiseen. Ohjelmaa voidaan käyttää missä tahansa aikuisen ohjauksessa olevassa lapsiryhmässä, mutta ohjelmaa voi toteuttaa myös lapsen vanhemmat kotona. Ohjelman ensimmäinen teema on turvallisuus ja siitä edetään erilaisten tunteiden kautta empatiaan, joka on ohjelman viimeinen teema. Ohjelman jokainen teema sisältää aiheeseen liittyvän kuvan, jonka avulla lapselle avautuu mahdollisuus eläytyä kulloinkin kyseessä olevaan tunteeseen. Jokaisessa kuvassa esiintyy Mututoukka-hahmo, jonka avulla lapsen on helppo käsitellä tunteita. Mututoukka on jokaiselle lapselle omanlainen ja siihen on helppo lapsen samaistua. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 197.)

Jokaisessa teemassa on neljä ei käsittelyvaihtoehtoa ja niissä on otettu huomioon lapsen luontainen halu liikkua ja leikkiä. Teemoissa on mukana myös käden taitoihin ja esittämiseen liittyviä toimintavaihtoehtoja. Teemoissa toimintaa pidetään tärkeänä toimintaa, sillä sen kautta lapsi sisäistää teemaan omalla tavallaan ja pääsee konkreettisesti käsiksi tunteeseen eli tutustumaan ja tuntemaan sen. Ohjelman teemoissa kulkee koko ajan punainen lanka ja ajatus siitä, että jokainen lapsi on omien tunteidensa asiantuntija, eikä aikuinen saa missään vaiheessa kyseenalaistaa tai mitätöidä lapsen kokemaa tunnetta. (Peltonen & Kullberg- Piilola 2005, 198.)

Tunnemuksussa ei ole oikeita eikä vääriä vastauksia vaan kaikki vastaukset ja tunteet ovat omistajalleen oikeita. Tunnemuksu-ohjelmaan liittyvät kotitehtävät on suunniteltu siten, että ne voi tehdä vain oikein. Lapsi saa paljon onnistumisen kokemuksia ja oppii luottamaan itseensä ja tunteisiinsa, mikä on yksi askel kohti hyvää itsetuntoa ja kykyä tulle toimeen toisten kanssa. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 199.)

Tunneemuksun kaksitoista teemaa ovat:

1. Turvallisuus- Mitä turvallisuus on?
2. Tunteet- Mitä tunteet ovat?
3. Tunteiden tunnistaminen? - Miltä minusta tuntuu?
4. Tunteen ja teon erot- Töniä vai halata?
5. Tunteiden näyttäminen- Yksin ja ryhmässä
6. Sosiaaliset tunteet- Kaverit ja yksinäisyys
7. Itsetunto- Minä kelpaan tällaisena
8. Pelko ja rohkeus- Mikä pelottaa? Mikä rohkaisee?
9. Kiusaaminen- Miksi kiusataan? Mikä on kiusaamista?
10. Auttaminen- Kuka voi auttaa? Kuinka voin auttaa?
11. Hyvä olo, Paha olo- Mitä minä haluan?
12. Empatia

Kuvio 2. Tunnetaito-ohjelman tuokioiden sisältöalueet (Peltonen, Kullberg-Piilola & Kullberg-Turtiainen 2002.)

5.3 Älyä tunteet

Älyä tunteet –materiaali on tarkoitettu keskusteluvälineeksi lapsille. Materiaaleista lapsi saa apua työstää arjessa kohdattuja vaikeita ajatuksia ja vahvoja tunteita. Hankalien ja epämiellyttävien tunteiden kanssa selviäminen on taito, joka on hyvä oppia jo varhaisessa iässä. Kun lapset saavat harjoitella älyä tunteet –materiaalin käyttöä ja tunnesäätelytaitoja

ohjatusti, he oppivat vähitellen käyttämään ajattelutapaa myös itsenäisesti. (Pesäpuu ry 2018.)

Norjassa kehitetty Älyä tunteet –materiaali perustuu kognitiiviseen terapiaan perustuviin menetelmiin, joka soveltuu kotiin, kouluun, päiväkotiin, lastensuojeluun ja oppilashuoltoon sekä ohjattuun oma-apu työskentelyyn lapsille. Materiaalissa lapsen kanssa käydään läpi tunteiden tarkoitusta, voimakkuuseroja ja tuntumista kehossa. Tämän lisäksi puhutaan siitä, miten ajatuksemme vaikuttavat tunteisiimme, käyttäytymiseemme ja kehomme reaktioihin. Kirjassa esitellään vihreiden ja punaisten ajatusten eroa. Punaset ajatukset rajoittavat meitä ja yrittävät saada meidät pelkäämään, tulemaan vihaisiksi tai surullisiksi. Vihreät ajatukset taas rohkaisevat meitä kohtaamaan haastavia tilanteita ja tekevät meidät iloisiksi ja olomme turvalliseksi. Lasta rohkaistaan järjestelemään ajatuksiaan ja tunteitaan materiaalin avulla. (Pesäpuu ry 2018.)

Älyä tunteet kirjassa esitellään useita esimerkkejä materiaalien käyttämisestä arkisissa tilanteissa. Nämä voivat helpottaa vaikeasta asiasta puhumista, kun lapsi huomaa muiden kokevan haastavia tunteita. Lisäksi lasta rohkaistaan miettimään, kuka voi auttaa häntä. Materiaaliin kuuluu kirja, jossa on kuvitus ja lapsille suunnatut tekstit ja tehtävät, täytettäviä apukäsiä sekä Punainen ja Vihreä nukke harjoittelun tueksi. (Pesäpuu ry 2018.)

5.4 Kadonnut avain

Kadonnut avain- materiaali on suunnattu 3-9-vuotiaille lapsille. Kadonneen avaimen tavoitteena on edistää lasten kehon- sekä aistien tietoista käyttöä, motorisia taitoja, itsensä ja ympäristön tiedostamista, sosioemotionaalista kyvykkyyttä sekä ryhmässä toimimisen taitoja. (Mäki 2009, 4.)

Materiaaleissa on kuusi tuokiota, joissa seikkailevat eläimet. Tuokio aloitetaan esittelemällä kartasta kaupungin eläimet ja niiden kodit, kartta

tukee lapsien mielikuvien syntymistä. Materiaalissa seikkailevat Leevi lepakko, Killi kissa, Mauri myyrä, Onerva orava, Siiri siili ja Kosti laivakoira. Tuokioiden aikana eläimillä on pulmia, joita lapset pääsevät ratkaisemaan. Tuokioiden pulmia ovat mm. yksinäisyys, kateus, kiusaaminen, pelot, kuolema ja varastaminen. Tuokioissa lapset ratkaisevat pulmia yhdessä ja pääsevät kertomaan eläimelle ratkaisut, jotka he ovat keksineet. Tuokioiden päätteeksi on leikkejä, jotka ovat aisteja aktivoivia sekä motoristisia taitoja kehittäviä. Leikkien aikana lapsi oppii käyttämään tietoisesti kuuloa ja näköä, tasapainoa, tuntoa, asento- ja liikeaisteja sekä haju- ja makuaisteja. (Mäki 2009, 5-7.)

5.5 Tunteiden kirjasto

Tunteiden kirjasto on innostava ja luova tapa tutustua tunteisiin. Kirja yhdistää eläimet ja tunteet inspiroivalla tavalla. Kuvat voi värittää ja niitä voi käyttää tunnekasvatuksen tukena. Kuvien pohjalta voi luoda omia satuja ja tarinoita. Tunnekuvat tarjoavat väylän erilaisten tunteiden ilmaisuun esimerkiksi keskustelun kautta. Keskustelun jälkeen lapsi voi luoda kuvaan lisää sisältöä. Kuvat ovat suuri apu tunnetaitojen harjoittelussa. Kuvien avulla voidaan vahvistaa empatiakykyä ja auttaa sanoittamaan erilaisia tunteita paremmin. (Tunteiden KIRJASTO 2018.)

Kirja sisältää yli 40 käsin piirrettyä eläinkuvaa, jotka ovat täynnä tunteita. Kirjaa voi käyttää kuten värityskirjaa. Kuvien ja värien avulla voi ilmaista omia tunteita ja tutkia kuinka ne sopivat eri tunteisiin. Kuvien avulla voi myös miettiä miten tunteet syntyvät ja miten niitä käsitellään. (Tunteiden KIRJASTO 2018.)

Kirja tukee tunnetaitojen harjoittelua eri ympäristöissä. Esimerkiksi päiväkodeissa, kouluissa ja erityisoppijoiden parissa. Kirja on loistava työkalu ammattilaisille, kuten varhaiskasvattajille, opettajille, erityisohjaajille tai terapeuteille. Saatavana on myös kopiointioikeudellinen verso, joka mahdollistaa kuvien kopioimisen esimerkiksi omalle ryhmälle työstettäväksi. (Tunteiden KIRJASTO 2018.)

6 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessin alkaessa huomasimme olevamme kiinnostuneita varhaiskasvatuksessa tapahtuvasta kiusaamisesta. Sitä kautta lähdimme etsimään yhteistyökumppania. Yhteistyökumppaniksi saimme Kouvolan MML:n päiväkodit. Pidimme kaksi palaveria yhteistyökumppanin kanssa, jonka jälkeen opinnäytetyön aihe muotoutui. Päädyimme tekemään päiväkodille tunnekasvatus materiaalioppaan. Keräsimme oppaaseen mielestämme tärkeitä ja hyviä virallisia tunnekasvatus materiaaleja. Opas esitellään Kouvolan MLL:n päiväkodissa avoimessa julkaisuseminaarissa.

Yksi tarkoitus opinnäytetyössämme oli kehittää meidän omia tietoja ja taitoja tunnekasvatuksesta. Opinnäytetyöprosessin ajan pohdimme tunnekasvatuksen tärkeyttä varhaiskasvatuksessa. Teoriaa kootessamme perehdyimme moniin uusiin teoksiin varhaiskasvatusikäisten lasten vuorovaikutus-, tunne- ja sosiaalistaitojen kehittymisestä. Teorioiden kautta saimme kartutettua omaa osaamistamme ja tietoja voimme hyödyntää tulevaisuudessa lastentarhanopettajan työssä.

Jatkossa olisi mukava tietää kuinka kansiomme on hyödyttänyt kasvattajia työssään. Kansiota voisi jatkossa kehittää siten, että sen esittelyyn sisällytettäisiin tuokioita, joissa kasvattajat pääsevät draaman keinoin kokemaan materiaalien käyttöä. Tähän tehtäisiin omat suunnitelmat, kuinka tuokio järjestettäisiin. Näin kansioon palatessa, voisi muistella miten eri materiaaleja käytettiin ja ne voisivat herättää mielenkiintoa enemmän.

Opinnäytetyötä tehdessämme olemme huomioineet eettisyyden. Keskeiset lähtökohdat hyvään tieteelliseen käytäntöön, tutkimusetiikan näkökulmasta ovat että, opinnäytetyön toimintatavat ovat rehellisiä sekä tulosten kirjoittamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa ollaan huolellisia ja tarkkoja. Opinnäytetyön kirjoittajat ovat kunnioittavia tutkijoiden tehtyä työtä kohtaan ja viittaavat asianmukaisella tavalla heidän julkaisuihinsa.

(Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2018.)

Toimeksiantosopimuksen teko takasi yhteistyökumppanimme ja meidän väliset oikeudet ja velvollisuudet. Haastatteluun osallistuneilta oli lupa haastattelun nauhoittamiseen. Kasvattajien nimiä ei mainita työssä. Luotettavuuden vuoksi käytimme lähdemateriaaleissa mahdollisimman luotettavia lähteitä.

LÄHTEET

Kirjat:

Ahonen, L. 2017. Haastavat kasvatustilanteet. Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Furman, B. 2003. Muksuoppi-Ratkaisun avaimet lasten ongelmiin. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Haapasalo, T. & Kirkkopelto, K. 2013. Molli. Hyvällä mielellä vai pahalla päällä. Tunteet taidoiksi. Lasten keskus. Helsinki: Premedia.

Haapasalo, T., Kirkkopelto, K. & Repo, L. 2016. Mun ja sun juttu. Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen kiusaamisen ehkäisyssä. Lasten keskus. Helsinki: Premedia.

Hujala, E & Turja, L. 2017. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Isokorpi, T. 2004. Tunneoppia parempaan vuorovaikutukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Isokorpi, T. & Viitanen, P. 2001. Tunnevoimaa! Tampere: Tammi.

Jantunen, T. & Ojanen, E. 2011. Sydämen sivistys. Kasvatuksen ytimessä. Porvoo: Bookwell.

Kanninen, K & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Juva: Bookwell 2012.

Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: Wsoy

Kempainen, P & Rouvinen-Kempainen, K. 1998. Vuorovaikutuksen aarrearkku, vinkkejä kasvattajille. Helsinki: Hakapaino Oy

Koivunen, P-L. & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa: Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kokkonen, M. 2010. Ihastuttavat, vihasuttavat tunteet. Juva: WS Bookwell Oy.

Koppinen, M-L., Lyytinen, P. & Rasku-Puttonen, H. 1989. Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot. Rauma: Kirjayhtymä.

Laaksonen, V & Repo, L. 2017. Kaveritaitoja. Tietoa ja harjoituksia toimivan ryhmän rakentamiseen varhaiskasvatuksessa. Folkhälsan.

Laine, T. (1998). Opettajakin on ihminen. Teoksessa Niemi. H. Opettaja modernin murroksessa (s. 110-119). Jyväskylä: Atena.

Marjamäki, E., Kosonen, S., Törrönen, S. & Hannukkala, M. 2016. Lapsen mieli. Mielenterveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. Suomen mielenterveysseura.

Mäki, M. 2009. Kadonnut avain. Aistielämyksiä tarjoava musiikkiliikuntaseikkailu. Helsinki: Opike.

Ojala, M. 2015. Varhaiskasvatus, esiopetus ja koulun alku lapsen oppimisen ja kehittymisen näkökulmasta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Olweus, D. 1992. Kiusaaminen koulussa. Suom. K. Mäkelä. Helsinki: Otava.

Pajulammi, H. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Viro: Talentum.

Peltonen, A., Kullberg- Piilola, T. & Kullberg-Turtiainen, M. 2002. Tunnemuksu. Helsinki: Lasten keskus.

Peltonen, A. & Kullberg- Piilola, T. 2005. Tunnemuksu. Helsinki: Lasten keskus.

Puolimatka, T. 2011. Kasvatus, Arvot ja Tunteet. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino OY

Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus

Sinkkonen, J & Kalland, M. 2011. Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro OY

Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. 2017. Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino.

Vasvatusuunnitelman perusteet. 2016. Opetushallitus. Tampere.

Vilkkä, H & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Sähköiset:

Kirves, L & Stoor-Grenner, M. 2017. Kiusaavatko pienetkin lapset? Mannerheimin lastensuojeluliitto. [viitattu 13.11.2017] Saatavissa: <http://www.slal.fi/doc/Kiusaavatko20pienetkin20lapset1.pdf>

Mannerheimin lastensuojeluliiton Kouvolan paikallisyhdistys. 2017. Tietoa yhdistyksestä. Kouvolan paikallisyhdistys ry. [viitattu 15.10.2017] Saatavissa: https://kouvola.mll.fi/tietoa_yhdistyksesta/

Määttä, S., Koivula, M., Huttunen, K., Paananen, M., Närhi, V., Savolainen, H. & Laakso, M. 2017. Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Tilannekartoitus. Raportit ja selvitykset 2017:17. Opetushallitus ja Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta: Grano Oy. [Viitattu 29.12.2017] Saatavissa: http://www.oph.fi/download/188456_lasten_sosioemotionaalisten_taitojen_tukeminen_varhaiskasvatuksessa.pdf

Pesäpuu ry. Älyä tunteet – apukäsi lasten tunnetaitojen vahvistamiseen. [Viitattu 12.2.2018] Saatavissa: <http://verkkokauppa.pesapuu.fi/product/151/alya-tunteet--apukasi-lasten-tunnetaitojen-vahvistamiseen>

Salo, A. 2017 Lapsen tunnetaitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Oulun yliopisto: Kasvatustieteiden tiedekunta. [Viitattu 17.1.2018]
Saatavissa: <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201705232028.pdf>

Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen kompetenssit. 2016. [viitattu 19.10.2017]. Saatavissa:
http://reppu.lamk.fi/pluginfile.php/660871/mod_book/chapter/4945/kompetenssit2016.pdf

Sosiaalialan ammattikorkeakoulutuksen varhaiskasvatuksen kompetenssit. 2018. LAMK.

Surakka, A-K. 2013. Lasten tunnetaidot päiväkodissa. 5-vuotiaat ja Tunnemuksu-ohjelma. Varhaiskasvatuksen pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Kasvatustieteiden laitos. [Viitattu 13.2.2018]
Saatavissa:
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/42670/URN:NBN:fi:jyu-201312162809.pdf?sequence=1>

Tunteiden KIRJASTO, Bellamine & Haaramäki, 2018. [Viitattu 7.2.2018]
Saatavissa: <https://www.aitographics.fi/tunteiden-kirjasto/>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (Tenk). 2018. Hyvä tieteellinen käytäntö. [Viitattu 25.2.2018] Saatavissa: <http://www.tenk.fi/fi/hyva-tieteellinen-kaytanta>

Varhaiskasvatus. Opetushallitus. 2017. [viitattu 27.10.2017]. Saatavissa:
http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus

Varhaiskasvatusuunnitelman perusteet. 2017. Opetushallitus. Tampere.

LIITTEET

LIITE 1. Haastattelu

LIITE 2. Tunnekasvatusmateriaalit tukemaan varhaiskasvatusta

LIITE 1.

HAASTATTELU 19.11.2017

Kysymys: Mitä virallisia tunnetaito materiaaleja käytätte päiväkodin arjessa?

Aurinkopoika klo 11.40-12.15

1.Lapsen mieli, mielenterveysseuran-materiaali.

- kirja

- pöytäteatterimateriaali ”Eläinlasten elämää”.

(Tähän on koulutettu koko työryhmä)

2.Kaveritaidot-kirja.

3.Piki-kirja, =Kaveritaidot

-tarinakirja

-tehtäväkirja

4.Molli-kirja =Tunnetilat

-tarinakirja

-tehtäväkirja

Palokankaan päiväkotiklo 13.00- 13.30

5.Lapsen mieli, mielenterveysseuran-materiaali.

- kirja

- pöytäteatterimateriaali "Eläinlasten elämää".

(Tähän on koulutettu koko työryhmä)

6.Piki-kirja, =Kaveritaidot

-tarinakirja

-tehtäväkirja

7.Askeleittain-materiaali

-Tunnekortit, toisella puolella tehtäviä tunteesta.

LIITE 2.

Tunnekasvatusmateriaalit tukemaan varhaiskasvatusta

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
2. Muksuoppi	2
3. Tunnemuksu ja Mututoukka- tunnetaito-ohjelma	3
4. Älyä tunteet	4
5. Kadonnut avain	5
6. Tunteiden kirjasto.....	6

Lähteet

JOHDANTO

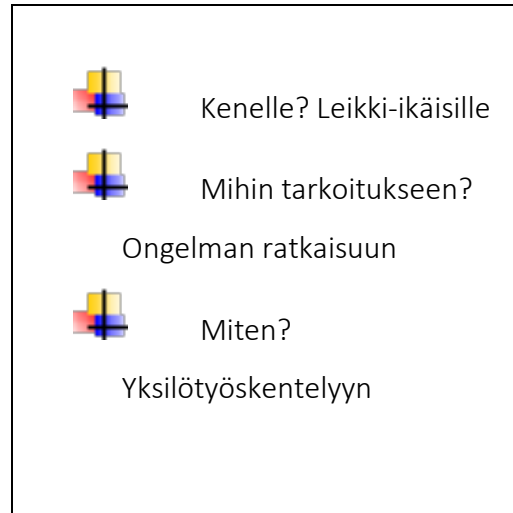
Tunnekasvatuksessa on kyse tunnetaitojen, kuten tunteiden havaitsemisen ja hallinnan sekä empatiataitojen harjoittamisesta. Tunnekasvatus vaatii asiantuntemusta ja tunnekasvatuksen tulisi läpäistä varhaiskasvatuksessa kaikkea toimintaa. Tunnekasvatus on tärkeä osa lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä, sillä ihmisen tunne-elämän kehitysvaiheet sijoittuvat varhaislapsuuteen ja murrosikään. Näiden kehitysvaiheiden aikana lapset ovat erityisen herkkiä tunnekasvatukselle ja siksi tietoista tunnekasvatusta tulisi toteuttaa lapsuudessa ja nuoruudessa. (Salo 2017,16.)

Viime vuosina päiväkodeissa on otettu käyttöön erilaisia valmiita sosiaalisten ja tunnetaitojen ohjelmia ja näiden taitojen harjaannuttamisesta hyötyvät kaikki lapset. Aiemmin pienryhmiä on järjestetty päiväkodeissa vain erityistä tukea tarvitseville, mutta uusien tutkimusten mukaan empatian, tunteiden säätelyn ja ongelmanratkaisun keinojen systemaattinen harjoittelu hyödyttää kaikkia lapsia. Tutkimuksissa on osoitettu, kuinka tärkeitä empatiataidot sekä tunnesäätelyn ja sosiaalisten ongelmien ratkaisemisen kyvyt ovat koulumenestyksen ja työelämän kannalta. (Kanninen & Sigfrids 2012, 180.)

Tässä esittelemme viisi erilaista tunnekasvatus materiaalia, jotka valitsimme kansioomme. Materiaalit ovat nykyaikaisia sekä osa tukee myös mediakasvatusta. Koimme näiden olevan hyviä kansioomme sisällöksi. Toivotamme teille iloisia hetkiä tunnetaitomateriaalien parissa!

Toivovat: Purho Teija, Timonen Saara ja Rätty Katariina

1. Muksuoppi

Muksuoppi on menetelmä, jonka avulla lapset voivat hauskalla ja innostavalla tavalla päästä ongelmistaan opettelemalla taitoja, jotka vapauttavat lapset heidän ongelmistaan. Muksuoppi on kehitetty leikki-ikäisten päivähoitossa käyvien lasten ongelmien ratkointaan. Muksuoppi on väline, joka auttaa kasvattajia ja lapsia löytämään luovuuden, näin ongelmien ratkointa voi olla palkitsevaa ja hauskaa. Muksuoppi on askeleittain etenevä ratkaisukeskeinen työmenetelmä, jonka avulla lasten ongelmat muutetaan opeteltavaksi taidoiksi. (Furman 2003.)

Kuva
1.

Ben Furman, Muksuoppi 2018.

2. Tunnemuksu ja Mututoukka- tunnetaito-ohjelma

	Kenelle? 5-9-vuotiaille
	Mihin tarkoitukseen? Tunteiden käsittelyyn, ilmaisemiseen, hyväksymiseen ja nimeämiseen
	Miten? Ryhmä- ja yksilötyöskentelyyn

Tunnemuksu-ohjelma on kahteentoista teemaan jaettu menetelmä 5-9-vuotiaille lapsille tukemaan tunnetaitoja. Menetelmää voidaan käyttää missä tahansa aikuisen ohjaamassa lapsiryhmässä. Jokaisessa teemassa esiintyy Mututoukka-hahmo, jonka avulla lasten on helppo käsitellä tunteita. Tunnemuksussa ei ole oikeita tai väärää vastauksia, vaan kaikki vastaukset ja tunteet ovat oikeita. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 197-199.)

Kuva 2. Tunnemuksu ja mututoukka, tunnetaito-ohjelma 2018.

3. Älyä tunteet

	Kenelle? Kaiken ikäisille lapsille
	Mihin tarkoitukseen? Keskustelun välineeksi tunteiden käsittelyyn
	Miten? Ryhmä- ja yksilötyöskentelyyn

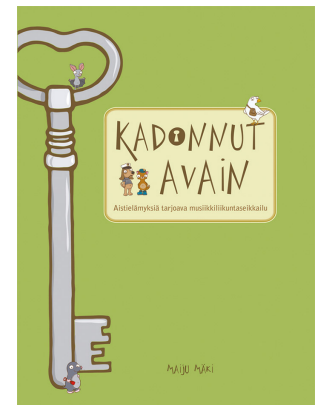
Kuva 3. Pesäpuu ry 2018

Älyä tunteet-materiaalista lapsi saa apua työstää arjessa kohdattuja vaikeita ajatuksia ja vahvoja tunteita. Hankalien tunteiden kanssa selviäminen on hyvä taito oppia jo varhain. Älyä tunteet-kirjassa esitellään esimerkkejä materiaalien käyttämisestä arkisissa tilanteissa, jotka voivat helpottaa vaikeista asioista puhumista, kun lapsi huomaa muiden kokevan haastavia tunteita. Materiaalissa käydään lapsen kanssa läpi tunteiden tarkoitusta, voimakkuuseroja ja niiden tuntumista kehossa. Tämän lisäksi puhutaan siitä, miten ajatuksemme vaikuttavat tunteisiimme, käyttäytymiseemme ja kehomme reaktioihin. (Pesäpuu ry 2018.)

4. Kadonnut avain

	Kenelle? 3-9-vuotiaille
	Mihin tarkoitukseen? Kehon- ja aistiemme tietoista käyttöä
	Miten? Ryhmätyöskentelyyn

Kuva 4. Kadonnut avain – Aistielämyksiä tarjoava musiikkiliikuntaseikkailu 2018.

Kadonneen avaimen tavoitteena on edistää lasten kehon- sekä aistien tietoista käyttöä, motorisiataitoja, itsensä ja ympäristön tiedostamista, sosioemotionaalista kyvykkyyttä sekä ryhmässä toimimisen taitoja. Materiaalissa on kuusi tuokiota, joissa seikkailevat eläimet, joilla on pulmia, joita lapset pääsevät ratkaisemaan. Tuokioissa lapset ratkaisevat pulmia yhdessä ja kertovat ratkaisut eläimille jotka he ovat keksineet. Tuokioiden päätteeksi leikitään aisteja aktivoivia sekä motoristisia taitoja kehittäviä leikkejä. (Mäki 2009, 4-7.)

5. Tunteiden kirjasto

	Kenelle? Kaiken ikäisille lapsille
	Mihin tarkoitukseen? Tunteiden ilmaisuun
	Miten? Yksilötyöskentelyyn

Kuva 5. AHO

Graphics, Tunteiden kirjasto-kirja 2018.

Tunteiden kirjasto on innostava ja luova tapa tutustua tunteisiin. Kirja yhdistää eläimet ja tunteet. Kuvat voi esimerkiksi värittää haluamallaan menetelmällä ja niitä voi käyttää tunnekasvatuksen tukena. Kuvien pohjalta voi luoda omia satuja. Kuvat ovat suuri apu tunnetaitojen harjoittelussa ja niiden avulla voidaan vahvistaa empatiakykyä ja auttaa sanoittamaan erilaisia tunteita. Kirjassa on yli 40 käsin piirrettyä eläinkuvaa, jotka ovat täynnä tunteita. Kuvien ja värien avulla lapset voivat ilmaista omia tunteitaan ja tutkia miten ne sopivat eri tunteisiin.

(Tunteiden KIRJASTO 2018.)

Kuva 6. Tevella. Tunteiden kirjasto ja kopiointi lisenssi 2018.

Lähteet:

Furman, B. 2003. Muksuoppi-Ratkaisun avaimet lasten ongelmiin. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Kanninen, K & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Juva: Bookwell 2012.

Mäki, M. 2009. Kadonnut avain. Aistielämyksiä tarjoava musiikkiliikuntaseikkailu. Helsinki: Opike.

Peltonen, A. & Kullberg- Piilola, T. 2005. Tunnemuksu. Helsinki: Lasten keskus.

Pesäpuu ry. Älyä tunteet – apukäsi lasten tunnetaitojen vahvistamiseen. [Viitattu 12.2.2018] Saatavissa: <http://verkkokauppa.pesapuu.fi/product/151/alya-tunteet--apukasi-lasten-tunnetaitojen-vahvistamiseen>

Tunteiden KIRJASTO, Bellamine & Haaramäki, 2018. [Viitattu 7.2.2018] Saatavissa: <https://www.aitographics.fi/tunteiden-kirjasto/>

Kuvat:

Kuva 1. Ben Furman. Muksuoppi. 2018. [Viitattu 13.3.2018] Saatavissa: <http://www.muksuoppi.fi/>

Kuva 2. Tunnemuksu ja Mututoukka, tunnetaito-ohjelma. 2018. [Viitattu 13.3.2018] Saatavissa: http://personal.fimnet.fi/palvelu/tunnetaidot/My_Homepage_Files/Page8.html

Kuva 3. Pesäpuu ry. Uusimateriaali ja koulutus: Älyä tunteet – apukäsi lasten tunnetaitojen vahvistamiseen. [Viitattu 13.3.2018] Saatavissa: <http://sijoitettulapsikoulussa.fi/uusi-materiaali-ja-koulutus-alya-tunteet-apukasi-lasten-tunnetaitojen-vahvistamiseen/>

Kuva 4. Kadonnut avain – Aistielämyksiä tarjoava musiikkiliikuntaseikkailu. 2018. [Viitattu 13.3.2018] Saatavissa: <https://www.opike.fi/?mod=products&pid=37>

Kuva 5. AITO Graphics, Tunteiden kirjasto-kirja 2018. [Viitattu 13.3.2018] Saatavissa: <https://www.aitographics.fi/tuote/tunteiden-kirjasto-kirja/>

Kuva 6. Tevella. Tunteiden kirjasto ja kopiointi lisenssi 2018. [Viitattu 13.3.2018] Saatavissa: <https://www.tevella.fi/kuluttajat/tunteiden-kirjasto-ja-kopiointi-lisenssi-2018-netto>